

**ПРЕДПОСТАВКИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ТЮТЮНЕВИЯ ОТРАСЪЛ
В БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ ПРЕЗ XVII–XIX ВЕК**

**PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF THE TOBACCO
INDUSTRY IN BULGARIAN LANDS DURING THE 17TH – 19TH
CENTURIES**

Валентин КИТАНОВ
Valentin KITANOV

DOI: 10.61836/YFQU9479

Received: 8.09.2023
Available online: 21.11.2023

***Abstract:** During the 17th–19th century, tobacco production and trade was not only a major component for the Ottoman economy – the development of the tobacco industry significantly shaped the economic and social structure of a number of regions that were under the Ottoman rule. The pace and scope of development of tobacco production in the Bulgarian lands were influenced by a wide range of factors. In their entirety, these factors predetermined the position and role individual regions had in the development of the tobacco industry. This led to a situation where quantity, volume and social importance of tobacco production had different weight in individual settlements or regions, and this interdependence was sustained throughout the entire period of Ottoman rule in the Bulgarian region. Main prerequisites that predetermined the development of the tobacco industry as a whole were the natural, human and state factors. They were most lasting and central for the development of the tobacco industry and its longevity in a historical perspective. Based on many years of experience, the agricultural population in Bulgaria had an excellent knowledge of the soil and climatic conditions in their region and during the 17th-19th century they were able to adapt and cultivate oriental types of tobacco accordingly. Beside the natural, human, social, legislative and cultural prerequisites, there are a number of other factors that helped shape the different characteristics of the tobacco industry in the Bulgarian region. For example, the provision of quality tobacco seeds, the presence or absence of encroachments on tobacco, natural disasters, the disposal of funds to support tobacco production, etc. The combination of several or of all these prerequisites laid the foundation for the successful development of tobacco production in the Bulgarian region and the ability to turn it into a major economic branch with an important role for the financial, social and international politics in Bulgaria after the end of the Ottoman period and during the twentieth century.*

Key words: tobacco, tobacco farmers, tobacco region, Ottoman Empire, Bulgarian lands, soil characteristics, legal and regulatory framework

JEL: N83, N93

Тютюнът прониква в Османската империя, респективно в българските земи, в периода между последната четвърт на XVI и началото на XVII в. и в рамките на седемнадесетото столетие, въпреки първоначалната забрана от страна на султанската власт, започва да се отглежда във все по-широк периметър, чиито географски и стопански координати са част от българското пространство (Kitanov, 2022, p. 75). Положението е видимо и за чуждестранните наблюдатели и още през 1610 г. английският пътешественик, поет, колонист и преводач Джордж Сандис (1578–1644) е впечатлен от пристрастеността на османските поданици към тютюна, която може да се сравни само с тази към кафето и опиума (Sandys, 1673, p. 52).

През следващите векове производството и търговията с тютюн се превръща не само в основен компонент на османската икономика, но развитието на тютюневия отрасъл в значителна степен моделира стопанската и социалната структура на редица райони. Многоброен комплекс от фактори от различно естество въздействат върху темповете и мащабите на развитие на тютюна по българските земи под османска власт през XVII – XIX в. В настоящото изследване се обръща внимание на някои от онези предпоставки за развитието на тютюна като стопанска категория, които имат първостепенно значение.

Една от първите посоки, в която трябва да търсим водещите причини за успешното развитие на тютюневия бранш в българските земи, са комплекс от обективни природни фактори, сред които най-важни са подходящите почвени и климатични условия в пространството на неговото естествено разпространение в Македония, Тракия, Източните Родопи, Добруджа и др. Разликата в качеството, обемите и социалната тежест на тютюна за отделните райони зависят също и от вида наторяване, географското разположение на засяваните площи, количеството валежи и възможностите за напояване. Така може да си обясним факта, че добитите количества са между 50 до 300 оки от декар. Налице е увеличение на обемите през XVIII и най-вече през XIX в., което се дължи на факта, че характеристиката на османското пространство позволява екстензивно да нарастват площите с тютюн в зависимост от социални и търговско-стопански фактори. В резултат на това имаме постоянно увеличение и на добивите, които от 670 000 оки в края на XVII в. достигат до 65 000 000 оки през втората половина на XIX в. (Yilmaz, 2005, pp. 44–46).

Необходимо е да припомним и един известен факт от стопанската характеристика на българските земи през посочения период. Тютюнът е част от групата интензивни култури, чието отглеждане води до съществена промяна в географските характеристики на земеделското производство. Районите, в които

се отглеждат тютюн, памук, мак, маслодайна роза все повече се открояват като различна аграрна структура на фона на преобладаващите и преимуществено произвеждащи зърнени култури райони (Hristov, 1976 p. 46; Economic history, p. 831). През XVIII–XIX в. това състояние е окончателно утвърдено. Най-отличителната страна на този процес е тютюнопроизводството, което променя и формира стопанската и социално-културната картина на редица български селища и райони на Беломорското крайбрежие, Македония, Родопите, Добруджа и др. (Hristov, 1973, pp. 13–14). На базата на многогодишния опит за селското население в тези райони става ясно, че химическите и физическите характеристики на почвата в обработваемите зони и климатичните условия в горепосочените топосни ареали предоставят отлични дадености за отглеждане на тютюн. Отделните специфики в комбинацията на посочените показатели, както и социалната характеристика, трудовите навици и традиции на населението по места, образуват комплекс от фактори, благодарение на които не само се селектират т. нар. сортове ориенталски тютюни, но те стават причина за трайното утвърждаване на последните в стопанската инфраструктура на българското пространство. Това състояние е отчетливо характеризирано в редица специализирани издания върху тютюна (Myuler, 1916, pp. 6–7; Behar, 1927, pp. 50–68; Kremenski, 1933, pp. 10–36; Aseov, 1933, pp. 79–120; Baylov, Popov, 1951, pp. 115–153; Pitekov, 2010, pp. 46–50; Neuburger, 2013, pp. 4, 44).

Оценки за значението на почвените характеристики за развитието на тютюнопроизводството присъстват в коментарите и описанията на чуждите пътешественици, преминали през територията на балканските османски провинции през XIX в. Така например през 1838 г. при преминаването си по поречието на река Девол известният геолог, географ, етнограф и картограф д-р Ами Буе отбелязва за района на град Корча, че е изключително подходящ за отглеждането на тютюн, памук и царевица (Foreign travelogues, p. 417). През XIX в. познанието на земеделското население върху възможностите на почвата в отделни райони за производство на тютюн са толкова напреднали, че те осъзнават възможността за приоритетно развитие на културата, с която е свързана основната, а на места и единствената доходоносна стопанска дейност. Много важно е да се отбележи, че османската власт притежава точна представа за картината на отглеждането на тютюна и за природните и почвени характеристики на отделните тютюнопроизводителни райони, които моделират и тяхната специфична стопанска конюнктура. Доказателство за подобно твърдение откриваме през 1845 г. в заповед на великия везир до каймакамина на Серес, във връзка с определянето на митническата такса, която тютюневите търговци са задължени да заплащат. В официалния документ е изрично подчертано, че „повечето от местата в Петричка околия са планински и каменисти и произвеждат само тютюн“ (Documents, p. 289).

Могат да бъдат посочени редица примери за връзката между благоприятните климатични и почвени условия за отглеждане на тютюн и мащабите на самото му производство. Подобна картина наблюдаваме в района на Одринско (Parveva, 2011, p. 53). Според наличната документация тютюнът в тази част на Балканите е сред водещите производства през 60-те години на XIX в., въпреки че не е от най-добро качество (Parveva, 2011, pp. 163, 173). Руският консул в Одрин Михаил Игнatieвич Золотарев посочва през януари 1864 г., че 12 % от обработваемата площ в Одринския пашалък се засява с тютюн и това се оказва най-развитата техническа култура, тъй като дори и традиционното за този район отглеждане на ориз се ограничава само върху 4% от обработваемите земеделски площи (Todorov, 1958, p. 108).

Втората основна предпоставка за успешното развитие на тютюневата индустрия в българските земи е свързана с човешкия фактор и възможността да се формира специализирана група от производители-тютюнджии, както и на тютюнджийски селища и райони. В началния период от своето развитие в българските земи отглеждането на тютюн се явява като неосновна, допълнителна земеделска дейност. Османските официални документи регистрират представители на повече от сто различни професионални, религиозни или социални групи, които, без да се откъсват от основните си трудови ангажименти, се занимават и с тютюнопроизводство. През XVII в. те представляват между 10 и 30 % от общия брой на производителното население, като наред с истинските земеделци – оризари, памукчии, производители на тикви, не малък процент са и представители на различни занаяти като кочияши, бакали, пекари, бръснари, калайджии, кожухари, бижутери. Картината се допълва и с присъствието на търговци, военни лица, кадии, свещеници, калфи, майстори на еснафи. Към производството на тютюн прибъгват дори и преводачи, чужденци и роби (Yilmaz, 2005, p. 41).

Постепенно за редица производители тютюнопроизводството се оказва приоритетна или единствена трудова дейност, поради което те усъвършенстват своите умения за отглеждане и манипулации на растението. Те се превръщат в специализирана категория селскостопанско население, която през семейството съхранява и предава знанията и опита в отглеждането на тютюн. Налице е достатъчно на брой квалифицирана работна ръка, която е в състояние да обработва все повече и повече площи с тютюн (Kitanov, 2020, p. 63). Към 1771 г. вече само между 1 и 3,5 % от земеделските стопани се занимават с отглеждане на тютюн, но те се занимават приоритетно с тютюнопроизводство, така, както това е характерно за населението на Енидже Вардар и Енидже Карасу. Формирането на специализирана категория от тютюнджии има за последица нарастването на размера на обработваемата площ, върху която се отглежда тютюн от един стопанин (Yilmaz, 2005, pp. 41–42). Тази категория население има специфичен професионален профил, конструира особена социална група и включва представители на различни

религиозни и народности общности. Така например в Македония и гръцките и българските селяни отглеждат тютюн по сходен начин (Yılmaz, 2005, p. 56).

Предвид горепосочените примери и констатации, може да се направи заключение, че в резултат на натрупания опит от страна на поколения земеделски стопани и на придобитите от практиката знания, през периода XVII – XIX в. специализираната група на тютюнопроизводителите развива производството на тютюневата култура съобразно почвените, климатичните и техническите характеристики в отделните райони на българското пространство.

Друга група фактори, които определят темповете на развитие на тютюневия отрасъл, включват нормативната, фискалната и стопанската политика на османската държава.

През първата половина на XVII в. султанската власт налага забранителен режим върху производството и търговията с тютюн, но, подобно и на други страни, постепенно с разширяване на консумацията на тютюневи изделия и с оглед на фискалните нужди на държавата, нещата се променят по посока на легитимиране и данъчно санкциониране на дейностите по тютюна. Все пак, началото се поставя не с държавно-правно решение, а с един религиозен акт. През 1649 г. със специална фетва шейхюлислям Бахаи Ефенди легитимира консумацията на тютюна като нещо, което вече не е третирано като греховно, което според моралните и религиозни стандарти на тогавашната епоха означава и, че не е забранено. Това довежда до промяна в отношението и политиката на османския управляващ елит към тютюна, който престава да се противопоставя на употребата и разпространението му. Новото положение е санкционирано с ферман от 9 август 1688 г. на султан Сюлейман II (1687–1691 г.), когато официално се разрешава производството и търговията с тютюн. В страната е въведен данък за производството на тютюн, както и такси върху търговията с тютюнева продукция (Yılmaz, 2005, pp. 56, 131, 155).

След облагането на тютюна за първи път през 1688 г. започва и администрирането на дейностите по тютюна, както стана ясно най-вече в частта им за данъчното санкциониране, но също така и в областта на правно-нормативното устройство и регулация.

Необходимо е да се отбележи, че производството на суров тютюн в османската държава се санкционира от данъчната система по два начина. От една страна производителят плаща десятък върху отгледаното количество тютюн на собственика на тимара, подобно на практиката за производството на всяка една продукция. Освен този десятък, търговците на тютюн плащат мито на държавата, за да придобият право да търгуват с определени количества тютюн. Тежестта на данъчното облагане се определя и променя според законодателството в страната. През различни исторически времена са въвеждани и други форми на облагане. Всъщност в търсенето на оптималния баланс в тази данъчна схема се корени

причината за превръщането на тютюна във важен стопански отрасъл. Налице са многобройни нормативни и данъчни промени, като от 1688 г. до средата на XIX в. са познати повече 20 поправки на данъчните тарифи по отношение на десятъка и на митото върху тютюна.

В редица случаи държавата прави опити да засили данъчната тежест, но резултатите не винаги са успешни. Така например, освен десятъка, според въведения през 1691 г. данък *resm-i nisf-i duhan* държавата взема и половината от произведената тютюнева продукция. Мярката има демотивиращ ефект и властта премахва този данък и въвежда нов, според размера на площите, на които се отглежда тютюн – *resm-i döbüm-i duhan* (Yılmaz, 2005, pp. 237–242).

Законодателството по тютюна през XIX в. в значителна степен е функция и от промените в общата законодателна практика на османската държава, която от своя страна вече е силно повлияна от европейските законодателни образци. От 1850 г. търговската дейност се регламентира съобразно постановките на Търговския закон, изготвен въз основа френския „Code de commerce“ от 1807 г. Търговският закон е допълнен през 1860 г. със Закона за устройството на търговските съдилища, със Закона за търговското съдопроизводство през 1861 г. и със Закона за морската търговия от 1863 г. (Roussev, 2018, pp. 9–10). Това се случва в условията вече на подновени търговски споразумения на Високата порта с европейските сили. Настъпват промени в митническата политика на държавата, като вносното мито е увеличено до 8 %, а митото върху изнасяните произведения следва да бъде ежегодно намалявано с по 1 %, докато достигне 1 % през 1869 г. (Glushkov, 1973, p. 121). Всичко това стимулира износа на продукция от територията на империята, в това число и от българските земи, което се отразява и на по-интензивен експорт на тютюн.

В търсенето на най-ефикасните решения по отношение на тютюневата индустрия османската държава преминава и през периода на държавния монопол, който се въвежда през 1872 г. Това действие е част от опитите на властта да адаптира нормативната уредба към френската законодателна традиция в областта на тютюна, които получават своя завършен вид през 1874 г., когато е приет закон за тютюна, известен с наименованието „Устав за даждията на тютюнците“. Тук се третираат всички въпроси, свързани с дейностите по тютюна.¹

След провала на тютюневия монопол и премахването му в 1876 г. дейностите по тютюна са отдадени през 1883 г. на концесия за срок от 30 години на *Regie des Tabacs de l'Empire ottomane*, известна като Режията. Режията е консорциум, създаден след споразумение от администрацията на Османския публичен дълг и османската държава, с участието на чуждестранни компании. След изтичането на договора 1 декември 1913 г., той е продължен с още 12 години и приключва две години след създаването на Турската република през 1925 г. (Gökdemir, 1993, p.

¹ Дунав, X, 856, 10 март 1874 г., с. 1711–1712.

326; Birdal, 2010, p. 131–132, 165; Neuburger, 2013, p. 54; Demir, 2019, p. 421).

Може да обобщим, че по линия на регулацията на тютюна държавата създава онази правна, производствена, търговска и финансова рамка, чрез която се опитва да гарантира сигурност на тютюневия сектор и възможности за неговото постъпателно развитие, но резултатите не винаги са положителни.

Към природните, социалните и държавно-правните фактори могат да бъдат посочени и други предпоставки като промяната в културата на тютюневата консумация с появата и развитието на цигарената индустрия (Brand, 2007, p. 19). Консумацията на тютюн по този начин се масовизира и пушенето вече не е така зависимо от специалните подготовки, характерни при използването на чибук или наргиле (Gavrilova, 1999, p. 307). Това, което е важно да се отбележи за настоящото изследване е, че с появата на цигарата се разширява тютюнопроизводството и нараства търсенето на ориенталски тютюни в световен мащаб. Причината за това се крие във факта, че ориенталските сортове тютюн съдържат най-минимално количество никотин, имат много характерен и приятен аромат, листата им са много еластични и не са трошливи (Aseov, 1933, p. 121).

Не на последно място като значим фактор, който определя темповете на развитие на тютюневата област е обстоятелството, че българските земи, респективно българските тютюнопроизводителни центрове и области са разположени в близост до основни търговски артерии и пристанищни центрове, както на Бело море, така и по река Дунав и в Черноморския басейн. Това позволява продукцията да се изнася както за Западна Европа или за самата вътрешност на Османската империя, така и за Средна и Източна Европа и за Русия, без да се налага да се отделят значими финансови средства за транспорт до подходящите за експорт търговски центрове.

Направеният анализ и изложените оценки дават основание да се приеме, че върху темповете и обемите на развитие на тютюнопроизводството в българските земи под османска власт влияние оказват широк комплекс от фактори, които в своята съвкупност предопределят мястото и ролята на отделни райони за развитието на тютюневия отрасъл. Към споменатите природни, човешки, социални, правно-нормативни и културни причини, може и трябва да се добавят още и редица други като осигуряване на качествено тютюнево семе, наличието или отсъствието на посегателства върху тютюна, природни катаклизми, наличието на свежи финанси за начало на производството и пр. Комбинацията от няколко или от всички тези предпоставки е в основата на възможността да се развие успешното тютюнопроизводство по българските земи, да се изградят здравите основи на тютюнопроизводството и то да се превърне след края на османския период в управлението на Балканите в основен стопански отрасъл с важна роля за финансовата, социалната и международната политика на България през ХХ в. И все пак – природните, човешките и законодателните фактори са най-трайните

и основополагащи предпоставки за развитие на тютюневата индустрия и нейната устойчивост в историческа перспектива.

REFERENCES:

- Aseov, Zh. 1933. *Tobacco in the Bulgarian economy*. Sofia: Napred. [Асеов, Ж. 1933. *Тютюнът в българското стопанство*. София: Напред].
- Baylov, D., M. Popov, 1951. *Tobacco*. Sofia: Zemizdat. [Байлов, Д., М. Попов, 1951. *Тютюн*. София: Земиздат].
- Behar, A. 1927. *Tobacco in Bulgaria*. Sofia: Yunion. [Бехар, А. 1927. *Тютюнът в България*. София: Юнион].
- Birdal, M. 2010. *The Political Economy of Ottoman Public Debt – Insolvency and European Financial Control in the Late Nineteenth Century*. London-New York: I. B. Tauris Publisher.
- Brand, M. A. 2007. *The Cigarette Century: The Rise, Fall, and Deadly Persistence of the Product That Defined America*. New York: Basic Books.
- Demir, K. 2019. II. Tobacco Agriculture and Regiment Company in the Ottoman Press during the Constitutional Monarchy Period. *Balikesir University Social Sciences Institute Journal*, vol. 22, no. 41, pp. 419–446. [Demir, K. 2019. II. Меşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Tütün Tarımı ve Reji Şirketi. *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 22, Sayı. 41, Sayfa 419–446].
- Documents on Bulgarian history, vol. III. Documents from the Turkish State Archives. Part I (1564–1872)*, selected and translated by Dorev, P. 1940. Sofia: BAN. [Документи за българската история, т. III. Документи из турските държавни архиви. Част I (1564–1872), подбрал и превел Дорев, П. 1940. София: БАН].
- Economic history of Bulgaria 681 – 1981, 1981*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Стопанска история на България 681 – 1981, 1981. София: Наука и изкуство].
- Foreign travelogues about the Balkans, vol. IV. French travelogues for the Balkans 19th century*, compiled and edited by Tsvetkova, B. 1975. Sofia: Nauka i izkustvo. [Чужди пътеписи за Балканите, т. IV. Френски пътеписи за Балканите XIX век, съставила и редактирала Цветкова, Б. 1975. София: Наука и изкуство].
- Gavrilova, R. 1999. *The wheel of life. The everyday life of the Bulgarian Reival city*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“. [Гаврилова, Р. 1999. *Колелото на живота. Всекидневието на българския възрожденски град*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“].
- Glushkov, Hr. 1973. England’s trade with Bulgarian lands from the 1930s to the Liberation (According to the reports of the foreign consuls). *Proceedings of the Cyril and Methodius University of Veliko Tarnovo*, vol. 9, book 2, pp. 109–134. [Глушков,

- Хр. 1973. Търговията на Англия с българските земи от 30-те години на XIX век до Освобождението (Според съобщенията на чуждите консули). *Трудове на Велико-търновския университет „Кирил и Методий“*, т. 9, кн. 2, с. 109–134].
- Gökdemir, O. 1993. Tobacco Smuggling in Izmir and Its Surroundings at the End of the Century. *Journal of Contemporary Turkish History Research*, Dokuz Eylül University, vol. 1, Issue 3, pp. 323–333. [Gökdemir, O. XIX. Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı Çağdaş Türkiye. *Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Cilt 1, Sayı 3, 323–333].
- Hristov, Hr. 1973. *Bulgarian municipalities during the Revival Period*. Sofia: BAN. [Христов, Хр. 1973. *Българските общини през Възраждането*. София: БАН].
- Hristov, Hr. 1976. *The agrarian question in the Bulgarian National Revolution*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Христов, Хр. 1976. *Аграрният въпрос в Българската национална революция*. София: Наука и изкуство].
- Kitanov, V. 2020. Bulgaria's tobacco industry, legislation, and politics after World War I. *Revista inclusiones*, vol. VII – número especial, pp. 60–67.
- Kitanov, V. 2022. *Tobacco in the Bulgarian space 17th – 19th centuries. Economic, social and cultural projections*. Blagoevgrad: Universitetsko izdatelstvo „Neofit Rilski“. [Китанов, В. 2022. *Тютюнът в българското пространство XVII–XIX век. Стопански, социални и културни проекции*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“].
- Kremenski, G. 1933. *The production, trade and marketing of Bulgarian tobaccos*. Sofia: Darzhavna pechatnitsa. [Кременски, Г. 1933. *Производството, търговията и пласмента на българските тютюни*. София: Държавна печатница].
- Myuler, K. 1916. *Tobacco production, processing and trade in European Turkey, and now New Bulgaria*. Sofia: Darzhavna pechatnitsa. [Мюлер, К. 1916. *Производство, обработване и търговия с тютюн в Европейска Турция, а сега Нова България*. София: Държавна печатница].
- Neuburger, M. 2013. *Balkan smoke, Tobacco and the making of modern Bulgaria*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Parveva, St. 2011. *The earth and people in the 17th – the first decades of the 18th century. Mastering and organizing the agrarian and social space in the Central and Southern Balkans under Ottoman rule*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“. [Първева, Ст. 2011. *Земята и хората през XVII – първите десетилетия на XVIII век. Овластяване и организация на аграрното и социалното пространство в Централните и Южните Балкани под османска власт*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“].
- Pitekov, I. 2010. *The tobacco history of Bulgaria 1909–2009*. Sofia: Kompyutar Art Mediya. [Питеков, И. 2010. *Тютюневата история на България 1909–2009*. София: Компютър Арт Медия].

Roussev, I. 2018. The Commercial Law Institutes during the Bulgarian National Revival Period – between the Traditions and the Modernity. *Proceedings of the Centre for Economic History Research*, vol. 3, pp. 9–22. [Русев, И. 2018. Търговско-правните институти през епохата на Българското възраждане – между традициите и модерността. *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*, Т. 3, с. 9–22.].

Sandys, G. 1673. *A Relation of a Journey begun An: Dom: 1610. Four books Containing a Description of the Turkish Empire, of Egypt, of the Holy Land, of the remote Parts of Italy, and Islands adjoining*, 6th edn., London: n.p.

Todorov, N. 1958. New data on agrarian relations in our country in the 1960s. *Historical Review*, Vol. XIV, no. 5, pp. 102–113. [Тодоров, Н. 1958. Нови данни за аграрните отношения у нас през 60-те години на XIX век. *Исторически преглед*, Год. XIV, кн. 5, с. 102–113].

Yılmaz, F. 2005. *Tobacco in The Ottoman Empire: Social, Political and Economic Analysis 1600–1883*. Unpublished Ph.D Dissertation, Marmara University, İstanbul. [Yılmaz, F. 2005. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün: Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlili 1600–1883*. Unpublished Ph.D Dissertation, Marmara University, İstanbul].

Correspondence address:

Valentin Kitanov – Professor, PhD

South-West University „Neofit Rilski“ – Blagoevgrad

Faculty of Law and History

Department of History

66 „Ivan Mihaylov“ Str. 2700 Blagoevgrad

Tel.: (+359) 897 979045

E-mail: kitvalmil@swu.bg

valkitmil@abv.bg

<https://orcid.org/0000-0002-8361-5830>